

MONITORING

„SULIPLUSSZ” Társadalmi innováció a hevesi Eötvös József Református Oktatási Központban elnevezésű EFOP-5.2.4-17-2017-00003 projekt keretén belül monitoring tevékenység kidolgozása és mérés lebonyolítása

Készítette:

Életvonal Alapítvány

Tartalomjegyzék

1. A projekt bemutatása.....	2
1.1. A "Suliplussz" program rövid bemutatása.....	2
1.2. A "SULIPLUSZ" módszer indokoltsága	3
1.3. A módszer célcsoportja.....	3
1.4. A módszert alkalmazó szakértők	6
1.5. A módszer alkalmazásának folyamata.....	7
1.6. A program innovációként történő értelmezése	8
2. A monitoring tevékenység.....	11
2.1. A monitoring tevékenység tartalmi elemei	12
2.2. Monitoring ütemezése.....	14
3. A kérdőívezés.....	15
3.1. A kérdőívezés módszertana.....	15
3.2. A monitoring során használt kérdőív bemutatása	17
4. A fókuszcsoportos interjú.....	19
4.1. A fókuszcsoportos interjú módszertanának bemutatása	19
4.2. A monitoring során használt fókuszcsoportos interjú	22
Felhasznált irodalom	24
Mellékletek.....	26
1. melléklet: Mentorokkal készített monitoring kérdőív	26
2. melléklet: Mentoráltakkal készített monitoring kérdőív	32
3. melléklet: Mentoráltakkal készített fókuszcsoportos interjú kérdései	42

1. A projekt bemutatása¹

1.1. A "Suliplussz" program rövid bemutatása

A térség egyetlen többcélú intézményeként (összetett iskola) az Eötvös József Református Oktatási Központ (jogelődje: Eötvös József Református Középiskola, Szakiskola és Kollégium, szakmai elődje: Eötvös József Középiskola) több évtizedes, több éves köznevelési szakmai gyakorlatrendszer alapján, az éve során szerzett szakmai tapasztalatokra alapozva, igazodva többcélúságához (óvodai, alapfokú és középfokú nevelés) térségi sajátosságként kidolgozta és pilot programként bevezette működése során a „SULIPLUSSZ” programot.

Az Eötvös József Református Oktatási Központ, korábban Eötvös József Református Középiskola, Szakiskola és Kollégium, illetve annak szakmai elődje közel 25 éve végzi feladatellátását Heves városában, a dél-hevesi kistérség egyetlen középiskolájaként. A csaknem öthektáros parkkal körülvett intézmény székhelyén több száz diákkal és közel száz munkatárssal végeznek középfokú köznevelési tevékenységet négy- és hat évfolyamos gimnáziumi, szakközépiskolai, szakiskolai formában, felnőttképzési tevékenységünk is a térség képzési kínálatát színesíti. Kollégium 70 fő részére biztosít férőhelyet, az autósiskola, az ECDL vizsgaközpont szintén a tanulók esélyeit hivatott szolgálni. Tagintézmények között éppúgy megtalálható az óvodai nevelés feladata, mint az általános iskolai, illetve művészeti oktatás is.

A középiskola a mai formában 1987 óta működik. Korábban a városban a gimnáziumi képzés és a szakképzés külön keretekben és külön helyen működött. Erre az időpontra készült el az épület, ami azóta is helyet ad az iskolának. A városban működő középfokú oktatás összevonásakor került beindításra az új intézmény keretei között a szakközépiskolai képzésforma, ami kis változtatással azóta is működik. Az intézmény Heves vonzáskörzetében stratégiai jelentőséggel bír, tekintettel arra a körülményre, hogy az egész kistérségben más középfokú oktatási intézmény nem található. Ez széles képzésstruktúrát igényel és nagy felelősséget jelent, hiszen az intézmény nem egy egyszerű oktatási intézmény, hanem a környék egyik szellemi műhelye.

---

¹ A projekt a pályázat szakmai terve (Eötvös József Református Oktatási Központ 2019), valamint Kovács Renáta (2019): „Suliplussz” program című online tananyagrézlete alapján került bemutatásra.

1.2. A "SULIPLUSZ" módszer indokoltsága

A kidolgozott módszer bevezetését mi sem indokolja jobban, mint azok a már-már bebetonozott társadalmi jelenségek állandó megléte, melyek jelenlétére utalnak a térségi iskolaelhagyási adatok (KSH, KIR-STAT), valamint a helyi pedagógusok által folyamatosan jelzett probléma-azonosítás ugyancsak alátámasztja egy átfogó intézkedés megvalósítását. A hétköznapi tanítási folyamatokban ellehetetlenülő eredményes tudásátadás kudarcokai között a legtöbb megkérdezett pedagógus álláspontja szerint a fent megfogalmazott okok játszanak jelentős szerepet.

Egy komplex intézkedéssorozat elmaradása esetén már a 2011-től érvényben lévő, elfogadott helyi esélyegyenlőségi terv is igen negatív beágyazódást fogalmazott meg, mely azóta csak súlyosbodó jellemzőivel igen jelentős társadalmi károkat vízionál.

Amennyiben nem sikerül megszüntetni a helyi lemorzsolódási arányok folyamatos emelkedését, illetve nem sikerül visszaszorítani a korai iskolaelhagyás helyi és országos viszonylatban is magasnak számító arányát, úgy a helyi munkaerő-piaci tendenciák negatív irányba fordulása csak fokozódik, az itt élők életminősége stagnál, illetve hosszabb távon további romlásnak indulhat.

Köznevelési tendenciákat illetően amennyiben nem sikerül megállítani a probléma alapját képező folyamatokat, úgy a helyi intézmények működése is kérdésessé válhat, hiszen a folyamatosan alacsony létszámmal dolgozó iskolák idővel anyagilag és szakmailag fenntarthatatlanná válnak, összevonásokra, átszervezésekre kerülhet sor, holott a lakosság szám tenné indokolttá a jelenlegi kapacitások fenntartását.

1.3. A módszer célcsoportja

Életkor, szociális helyzet, érdeklődés, társadalmi-gazdasági-közösségi viszonyulás: módszerünk, programunk célcsoportját kifejezetten a dél-hevesi, helyi, településről és vonzáskörzetéből érkező köznevelési törvény hatálya alá tartozó óvodai és tanulói életkorba lépő, tanköteles fiatalok jelölik, akik a tankötelezettség, korai lemorzsolódás, korai iskolaelhagyás által, illetve az intézményi átmenetek révén nevezett intézményegységekben érintettek lehetnek. A településről az EJROK intézményeihez kerülő tanulóközösséget alapvető kettősség jellemzi: fenntartóváltásuk, felekezeti iskolává

alakulásuk okán egy része kifejezetten a református keresztény értékeket középpontba helyező, tudatos szülői intézményválasztás eredményeként kerül tanulói jogviszonyba az iskolával, míg jelenleg még a nagyobb részhányadnak mondható azok aránya akik a térség egyetlen középfokú összetett köznevelési intézményeként értelmezve jelentkeznek az intézmény képzési formáinak valamelyikére.

Életkor szerinti érintettség:

- 3-6 éves kor (óvodai nevelés)
- 7-14 éves kor (általános iskolai nevelés)
- 14-18 éves kor (középfokú iskolai nevelés)

A helyi fiatalság alapvetően nyitott a fejlődésre, érdeklődésüket ugyanakkor jelentősen behatárolja a helyben elérhető képzések és kulturális kapcsolódási pontok összessége. Ebből adódhat a tény is miszerint a településről elsőként szórakozni, kultúréletet élni szándékozók hétvégi eljárókból érintetté válva már **a képzési majd elhelyezkedési esélyeiket is távoli, más településeken kezdik idővel elképzelni.** Ennek a folyamatnak a visszaszorításában, a tendencia megfordításában, a fiatalok településen tartásában is jelentős felelősséggel bír az intézményegyüttes, hiszen, ha a térségi illetékességű munkaügyi központtal, valamint a régió munkáltatóival szoros együttműködést, aktív intézményi párbeszédet tud folytatni a piaci alapú szakképzésről, képzési struktúra kialakításáról, valamint az egyeztetés tárgyát az intézmények együttesen meg is tudják valósítani úgy az munkalehetőséggel, jövőképpel, a helyi érvényesülés átfogó lehetőségével szolgálhat a lakosság fiatal felnőttjei részére.

Alapvetően az érintett tanulóifjúság jelentős része **alulmotivált tanulmányi lehetőségeit tekintve, munkavállalási esélyeit borúlátóan definiálja,** társadalmi identitás-tudata inkább több változóval, mint állandó tulajdonsággal bír. Valamennyi rendhagyó foglalkozásra **nehezen vonható be,** ugyanakkor a már bevontak esetében az érdeklődés fenntartása már könnyebbnek mutatkozik. Személyes fejlesztésük során ezen jellemzők felismerése kulcsfontosságú a program eredményes alkalmazására nézve.

Fontos, hogy a fentiekre tekintettel **megakadályozzuk a káros szenvedélyek kialakulását,** védjük tanulónkat a sorozatos kudarcoktól, megrázkódtatásoktól. Ez a tevékenység az iskola minden pedagógusának, az iskolaorvosnak és a védőnőnek is ad feladatot. Ezt a tevékenységet az ifjúságvédelmi felelős és a gyógypedagógus koordinálja. A tevékenységünk a fenti hatások által veszélyeztetett, hátrányos helyzetű tanulók felderítésével kezdődik. Ebben meghatározó szerep az **osztályfőnöké.** A tanulókat és szüleiket, a tanév elején az iskolai és az osztályokban elhelyezett hirdetőtáblák segítségével írásban, az első szülői értekezleten szóban tájékoztatjuk, az **ifjúságvédelmi felelős és a**

gyógypedagógus személyéről, és arról, hogy milyen időpontban, hol kereshető fel. A felderített veszélyeztetett tanulókkal az ifjúságvédelmi felelős személyes kapcsolatot alakít ki. Az osztályfőnökkel együtt a tanulóval folytatott beszélgetéseken, családlátogatásokon ismerjék meg a körülményeket.

Amikor a Szakértői és Rehabilitációs Bizottság szakvéleményével érkezik egy gyermek, a gyógypedagógus elejétől kezdve, megteszi konkrét intézkedéseit. Gyakran fordul elő, hogy csak az iskolánkban fedezzük fel a tanulási zavarral együtt élő gyereket, aki már tele van kudarcélménnyel, mély lelki sebekkel, akinek a tanulási nehézségei már viselkedészavarba torkolónak. Ezért az iskolánkban, amikor viselkedési problémával találkozunk, a gyógypedagógus **differenciált diagnosztikai elemzést** folytat annak megállapítása érdekében, hogy a viselkedés-módosulást, a nehezen kezelhetőséget okozza-e esetleg valamely részképeség zavar. Ha a veszélyeztető körülmények az iskola hatáskörében nem szüntethetők meg, az ifjúságvédelmi felelős szakember közreműködését vegye igénybe (gyermekjóléti szolgálat koordinátora, nevelési tanácsadó, családsegítő központ, pszichológus, stb.). Anyagi veszélyeztetettség esetén, az ifjúságvédelmi felelős rendszeres, vagy rendkívüli gyermekvédelmi támogatás megállapítását kezdeményezi, a tanuló lakhelye szerint illetékes polgármesteri hivatalnál. A megelőzés érdekében felvilágosításokat, tájékoztatásokat szervezünk. A tájékoztatás minden pedagógus lehetősége és feladata a mindennapok munkájában.

A programba bekerülő mentoráltak kiválasztásának szempontjai

Beválasztható a programba az a fiatal, akire az alább felsoroltak közül legalább egy szempont fennáll:

- Hátrányos, vagy halmozottan hátrányos helyzetű tanuló a 2013. 09. 01-től hatályos A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. tv. 67. §-a alapján.
- Kiemelt figyelmet igénylő gyermek, aki a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény 4§-ának 13. bekezdése alapján különleges bánásmódot igényel:
  - sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló,
  - beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermek, tanuló,
  - kiemelten tehetséges gyermek, tanuló,
  - veszélyeztetett tanuló a Gyermekvédelmi törvény 5. §.-a szerint,

- egyedülálló szülő által nevelt, árva, félárva, elvált,
- rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő,
- korai iskolaelhagyó vagy új képzési formába belépő,
- lemorzsolódással veszélyeztetett tanuló,
- nagycsaládos,
- saját gyermeket nevelő,
- középiskolai végzettséggel nem rendelkező nem iskolaköteles fiatal,
- tartósan beteg.

1.4. A módszert alkalmazó szakértők

Pedagógusok, ifjúságügyi szakemberek bemutatása, térségi jellemzőkre reagálva: az intézményegyüttes pedagóguskarát, szakoktatói munkaközösségét nézve elmondható, hogy többségében több évtizedes szakmai gyakorlattal rendelkező, a helyi viszonyokat megélő, zömmel településen élő munkaerőről beszélhetünk, hivatástudattal, elkötelezettséggel, rendkívül széles helyi kapcsolati tőkével.

Amilyen előnyt jelentenek a korábban sorolt jellemzők ugyanannyi hátrányt is jelölnek, hiszen a kor generációjának problémáira, igényeire a tanítók, tanárok többsége csak részben vagy egyáltalán nem képes hatékonyan reagálni.

Bár az intézményvezetés HR fejlesztési tervének megvalósítása során igyekszik ügyelni a tendencia feloldására ez nem minden időszakban képes eredményre, érvényre jutni, EU-s projektet szolgálják ugyan a bevont pedagógusok érzékenyítését, fejlesztését tárgykörben, de ez csak időleges, állandó, a probléma megoldására törekvő intézkedésegyüttes a „SULIPLUSSZ” előtt nem volt az intézmény falai között.

Számos esetben - ez különösen igaz a szakképzési évfolyamokon tanító szakoktatókra - tanárookra, a fent felsorolt jellemzőkre, mint hatékony ráhatás hiánya visszatérő, kudarcélményekkel teli problémakört jelöl a fiatalság igényeire nem tudó pedagógia jelenléte, mely szintén intézkedés, módszertan bevezetésének szükségességét jelöli.

Település-szinten a működő, tanulók életét a mindennapokban érintő intézmények hétköznapi működésük során megfelelő minőségű kommunikációt és párbeszédet képesek kialakítani és fenntartani a problémák csökkentésének, megoldásának érdekében, ennek részeként a helyi pedagógus munkaközösség is jelentős többletfeladatokat vállal magára.

A folyamatban kulcsfontosságú szerepet tölt be a helyi, intézményi gyermek-, és ifjúságvédelmi felelős/szakember munkája, hiszen mint kommunikációs csomópont van jelen valamennyi egyéni fejlesztést jelölő folyamatban.

1.5. A módszer alkalmazásának folyamata

A mentori program megvalósítása érdekében kiemelkedően fontos, hogy a mentorok felkészítése a lehető legnagyobb alapossággal, széles szakmai háttértámogatással realizálódjon, kihasználva az innovációban rejlő erősségeket, úgy mint a szakmák közötti interdiszciplináris, holisztikus probléma megközelítést, valamint a módszertani újításokban rejlő szakmai (pedagógiai és andragógiai) újszerű paradigmák beemelését.

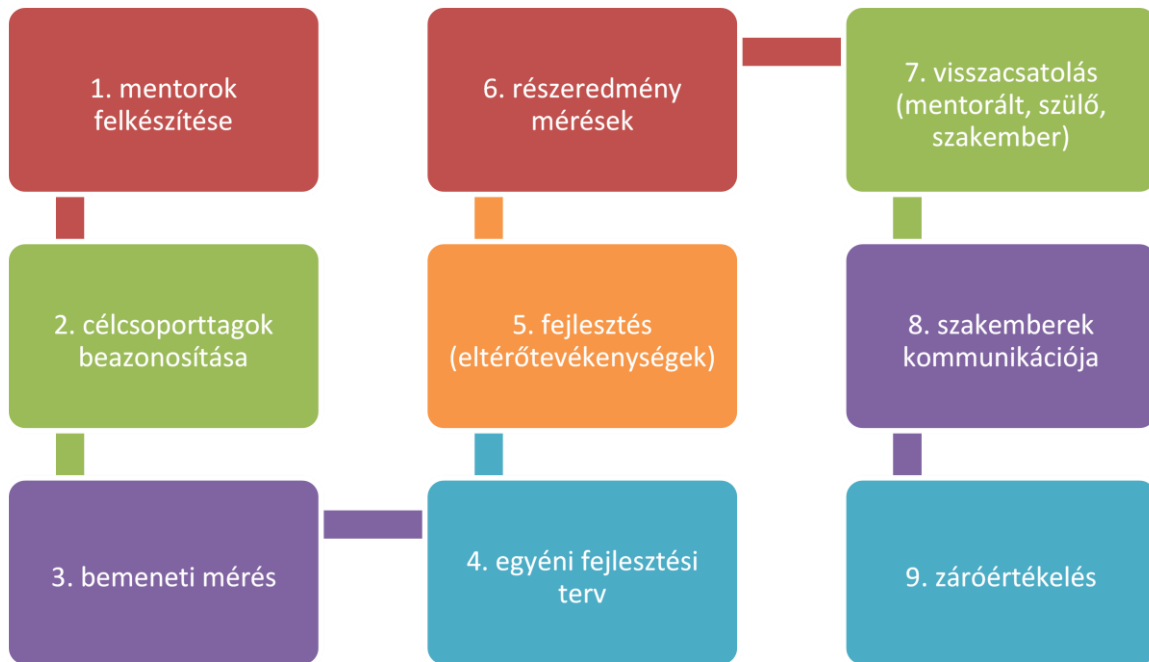
A mentorok felkészítése alapos kiválasztási folyamatot követően valósul meg, hiszen a szakmai képességek magasan fejlett szintje mellett ebben az innovációban fontos a megfelelő személyiségjellemzőkkel (empátia, altruizmus, társas befolyásolás, kommunikáció, stb.) való felvértezetttség, illetve a szakmai elhivatottság, valamint a támogatandó célcsoporttagokkal szembeni nagyfokú elkötelezettség.

Feladatok a megvalósítás kapcsán:

- mentorok biztosítása: megfelelő hivatástudattal, személyiségjellemzőkkel és képességekkel rendelkező mentorok kiválasztása és szakmai munkájuk biztosítása,
- szakmai dokumentáció (előrehaladási, fejlesztési naplók, egyéni fejlesztési terv, záró vélemény stb.) rendelkezésre állása, releváns rögzítésének, kezelésének módszertani biztosítása,
- infrastruktúra biztosítása: csoportszobák, egyéni korrepetálás eszközei, módszertani segédeszközök, stb.,
- beszerzések: játékok, képességfejlesztő gyakorlati eszközök, számítástechnikai berendezések, irodaszerek, stb.,
- szakmai adminisztráció megvalósítása és folyamatos ellenőrzése: a mérések kapcsán kiemelkedően fontos a szakmai folyamatok, a szakmaközi kommunikáció hatékonyságának ellenőrzése, a megfelelő időközönkénti felülvizsgálata.

A folyamat rendszerszintű ábrája:

1.6. A program innovációként történő értelmezése

A komplex fejlesztés eredményeképpen a mentorált személyek általános személyiségfejlesztése mellett bizonyos (a célzott) képességeik fejlődése tekintetében lépnek előre (pl. tanulmányi eredmények, kulcsképeségek, tanuláshoz kötődő képességek), amelyek révén nem csupán az iskolai teljesítményük fokozódik, s csökken a lemorzsolódás veszélye, hanem az általános életvezetési, alkalmazkodási képességeikben is erősödnek.

Az egyéni fejlesztési tervek tartalmazzák a fejlesztésre szoruló részterületeket, melyek folyamatos monitorozása lehetőséget ad arra, hogy a fejlesztési irányok specializálódjanak, szélesedjenek, illetve a változásoknak megfelelően egy-egy részterület kiemelésre kerülhessen.

Általánosságban elmondható, hogy az innovációs komplex mentori támogatás eredményeként az alábbi területek fejlődnek, változnak pozitív irányba:

- adott szaktárgyi teljesítmény
- általános tanulási képesség

- kulcsképessegek (kooperáció, kommunikáció, konfliktuskezelés és kapcsolatteremtő képesség)
- rugalmas alkalmazkodás képessége
- általános életviteli képességek
- bizonyos egyéb mentális képességek

Összességében hangsúlyozandó, hogy az innováció az egyéni esetkezelésnek köszönhetően, a folyamatosan megvalósuló személyes mentori tevékenységek révén természetesen egyéni eredményeket hoz majd, amelyek tekintetében a gyorsan változó gazdasági körülményeknek való megfelelés mellett a társadalmi kirekesztődés veszélyének csökkentése is hatásként definiálható.

Az adaptációra érdemes jellemzők hangsúlyozása

Mivel az innováció a köznevelésben megvalósított mentori programból indul ki, ezért megvizsgáltuk annak a felnőttképzésben való alkalmazhatóságának sajátosságait is, és az alábbi eredményekre jutottunk: Mivel a felnőttképzésben a személyiség szerepeinek különbözősége a legfőbb szempont, ezért ezeket a sajátosságokat kell górcső alá venni. A felnőtt szereppel együtt jár, hogy a tanulási folyamatok, stratégiák különbözőek, a felnőtt tanulók időgazdálkodása eltérő (munkavégzés, családi kötelezettségek). Emellett fontos tény, hogy a felnőttek a korábbi élettapasztalatok, előzetes tudásanyagok ismeretében tanulnak, azaz a tudás szerzésükre a konstruktivista andragógiai felfogás elemei igazak. A másik lényeges szempont a felnőttek tanulásának vizsgálatában a motiváció, mely az ő esetükben legtöbbször gazdasági, munkaerő- piaci funkciót ír le, azaz a felnőttek a kutatási eredmények szerint leginkább azért tanulnak, mert magasabb fizetéssel, pozícióval járó munkakört szeretnének betölteni, jobb gazdasági körülményeket érnének el, illetve a saját érdeklődési köreiknek megfelelő ismereteket, tapasztalatokat szereznének.

Bevezetés esetén hatásmechanizmus rövid ismertetése

Az innováció bevezetésével, a megfelelő tanulási folyamatok releváns támogatásával elérhető, hogy a köznevelésben jelen lévő diákok lemorzsolódási rátája csökkenjen, tanulmányi eredményeik javuljanak. A komplex, holisztikus megközelítés és intézmények közötti párbeszéd és szoros együttműködés révén a tanulók személyiségének komplex fejlesztése valósul meg, ezzel támogatva az életvezetési kompetenciák, a kulcsképessegek fejlődését is,

amelynek révén a társadalmi integrációjuk is növekszik, aktív, hasznos tagjaivá válnak a helyi mikrotársadalomnak.

A tanulók fejlesztése révén családjukban a közvetett célcsoporttagok is profitálnak a hatásokból, hiszen a családokban a tudás, a tanulás felértékelődik, a közösségi értékek valóban megjelennek, a felnőttek (szülők, idősebb testvérek) fejlesztése is megvalósíthatóvá válik.

A társadalmi hatásmérés fő célja ehhez a szemponthoz kapcsolódik, azaz, hogy a fejlesztésben résztvevők életében érzékelhetőek-e változások a környezetük részéről, amennyiben igen, milyen mértékben, miként tekinthetőek ezek a változások az adaptáció eredményességének. A vizsgálathoz kérdőíves és interjú módszerrel érdemes alkalmazni, tartalmában szakmailag szinkronban a projekt céljaival, lehatárolva a már végzett minőségmérési (szolgáltatásmérési) tartalomtól.

2. A monitoring tevékenység

A projekt keretében vállalt monitoring és mérési tevékenység az alábbi:

Megnevezés:	Megvalósítás ideje:	Mennyiségi egység:	Mennyiség:
A projekt alapját képező innovációhoz kapcsolódó monitoring tevékenység (a fejlesztés társadalmi hatástársainak folyamatos mérése) megvalósítása, a hatásmérési folyamat ellenőrzése és a hatásmérési folyamat eredményeinek értékelése külső szakértő által, adatgyűjtés, dokumentációs rendszer működtetése, mérés lebonyolítása: Monitoring tevékenység kidolgozása (2 féle kérdőív (1 szakembereknek, 1 célcsoport tagoknak) és interjú módszer definiálása. Ennek révén kvalitatív és kvantitatív adatok gyűjtése. 1. sz. melléklet alapján (műszaki tartalom).	2019.03.04. - 2021.05.31.	db	1
A projekt alapját képező innovációhoz kapcsolódó monitoring tevékenység (a fejlesztés társadalmi hatástársainak folyamatos mérése) megvalósítása, a hatásmérési folyamat ellenőrzése és a hatásmérési folyamat eredményeinek értékelése külső szakértő által, adatgyűjtés, dokumentációs rendszer működtetése, mérés lebonyolítása: Mérés lebonyolítása szakértők és célcsoport tagok lekérdezése kérdőívvel, interjú megvalósítása, mérés eredményeinek összefoglalása, publikálása megrendelői igények szerint. 2. sz. melléklet alapján (műszaki tartalom).	2019.03.04. - 2021.05.31.	db	1

A projekt elsődleges célja egy már kipróbált társadalmi innováció adaptációjának kidolgozása, az innováció eredményes alkalmazása. A szakmai célkitűzés középpontjában a célcsoport (gyermekek, ifjúság, fiatal felnőttek) egyéni fejlesztése áll, amely egy újszerű értelmezésben megvalósított mentori támogatással valósul meg. A fejlesztés eredményességének mérését szintén célul tűzte ki a projekt a vonatkozó felhívás alapján.

2.1. A monitoring tevékenység tartalmi elemei

Az innovációhoz kapcsolódó monitoring tevékenység (a fejlesztés társadalmi hatástársainak folyamatos mérése) megvalósítása, a hatásmérési folyamat ellenőrzése és a hatásmérési folyamat eredményeinek értékelése külső szakértő által, adatgyűjtés, dokumentációs rendszer működtetése, mérés lebonyolítása főtevékenység keretén belül a pályázó célul tűzte ki a fejlesztésre vonatkozó monitoring rendszer kidolgozását. A projekt megvalósítása során több mérési folyamat is zajlik, amelyek szervesen kapcsolódnak egymáshoz, így ezek áttekintését, feldolgozását követően indulhat el a monitoring és mérési tevékenység.

Fejlesztési terület: köznevelés, ifjúságügy, társadalomkutatás

Általános célok: a tevékenység a fejlesztésre vonatkozó monitoring rendszer kidolgozásának biztosítását szolgálja.

Társadalmi hatásmérés alapjainak kidolgozása:

- hatásmérési módszertan meghatározása,
- hatásmérési módszertan kidolgozása,
- az innováció eredményességének nyomonkövetése,
- vizsgálandó területek meghatározása,
- kérdőíveztetés lépéseinek kidolgozása,
- kérdőív minták, sablonok kidolgozása (projekt által érintett szakemberek és célcsoporttagok részére),
- interjú kutatás alapkérdéseinek és módszertanának meghatározása,
- teljes nyomonkövetési folyamat meghatározása (nyomonkövetés humán, tárgyi, szakmai feltételei),
- a monitoring folyamat dokumentációs rendszerének kialakítása (dokumentum sablonok és minták).

A monitoring rendszer üzemeltetésének, mérések lebonyolításának tartalmi szempontjai a vonatkozó felhívás, szakmai terv és megrendelő szakmai munkacsoportjának visszajelzései szerint:

- kidolgozott hatásmérési módszertan alkalmazása,
  - o célcsoporttagok mérésbe vonásának operatív egyeztetése, hatásmérés szervezése, megvalósítása
- az innováció eredményességének nyomonkövetése,
  - o célcsoportra környezetére gyakorolt hatás, a fejlesztés eredményességének mérése, nyomonkövetése
- vizsgálandó területeken nyomonkövetés megvalósítása,
  - o teljes mérési folyamat elvégzése, folyamatkoordináció
- kérdőíveztetés,
  - o kidolgozott kérdőívek alkalmazásával, személyes támogatással
- interjúztatás,
  - o interjúfelelős bevonásával
- teljes nyomonkövetési folyamat megvalósítása,
- fenntartása a projekt megvalósítási időszakában,
- a monitoring folyamat dokumentációs rendszerének üzemeltetése (dokumentum sablonok és minták alkalmazása)
  - o alkalmazás
  - o arciválás
  - o összegző ténymegállapítások, eredmények elkészítése, publikálása a megrendelő által biztosított online felületen
- ellenőrzés
  - o a tevékenység hatékonyságának folyamatos ellenőrzése
- értékelés
  - o a rögzített megállapítások független szakértői értékelése

2.2. Monitoring ütemezése

A teljesítés során három szakaszra bonthatjuk a monitoring és értékelési tevékenységet:

1. részteljesítés: monitoring rendszer főbb tartalmi pontjainak meghatározása a vonatkozó felhívás, szakmai terv és megrendelő szakmai munkacsoportjának igényei, jelzései szerint

- hatásmérési módszertan meghatározása,
- hatásmérési módszertan kidolgozása,
- az innováció eredményességének nyomonkövetése,
- vizsgálandó területek meghatározása,
- kérdőíveztetés lépéseinek kidolgozása.

Várható teljesítés: 2019. 06.30.

2. részteljesítés:

- kérdőív minták, sablonok kidolgozása,
- interjú kutatás alapkérdéseinek és módszertanának meghatározása,
- teljes nyomonkövetési folyamat meghatározása (nyomonkövetés humán, tárgyi, szakmai feltételei),
- a monitoring folyamat dokumentációs rendszerének kialakítása (dokumentum sablonok és minták).

Várható teljesítés: 2019. 12. 31.

3. részteljesítés:

- kidolgozott hatásmérési módszertan alkalmazása,
- teljes mérési folyamat elvégzése, folyamatkoordináció,
- kérdőíveztetés,
- interjúztatás,
- összefoglaló tanulmány készítése.

Várható teljesítés: 2021. 05. 31.

3. A kérdőívezés

A kérdőív a tudományos adatgyűjtés egyik módszere, kérdőív segítségével térképezik fel a megkérdezettek véleményét, tudását, ismereteit a kutatott jelenségről, tárgyról. A kérdőív alkalmazásának célja:

- Valamilyen jelenség, dolog, esemény jellemzése, leírása a nyert adatok alapján
- Elő kutatások során felállított előhipotézis igazolása vagy elvetése
- További kutatások irányának kijelölése
- Vélemények megismerése egy adott témában (Babbie 2008).

3.1. A kérdőívezés módszertana

A kérdőívekben zárt és nyitott kérdéseket tehetünk fel. **Zárt kérdések** esetén a válaszok előre meghatározottak, előre megadott válaszlehetőségek közül lehet megjelölni a megfelelő válasz(oka)t. Előnye, hogy nem lényeges a kérdezettek íráskészsége, nagyobb a kapott válaszok száma, feldolgozása egyszerű, a válaszadó helyzetét megkönnyíti a zárt kérdéstípus. a megkérdezettek feladata egyszerűbb, több kérdést lehet feltenni, a válaszok egységesebbek és könnyebben feldolgozhatók. Zárt kérdéseknél alapvető követelmény a teljesség elve, ami szerint a válaszlehetőségek teljes körét le kell fedni, amennyiben ez nem teljesíthető a zárt kérdések végén alkalmazhatjuk az „egyéb” válaszlehetőséget (félíg nyitott vagy félíg zárt kérdés). (Boncz 2015, 41)

A kizárólagosság elve szerint a válaszlehetőségek között nem lehet átfedés. Pl. életkor esetén 18-30 éves vagy 30-45 éves esetén az éppen 30 éves személy mindkét helyre jelölhet. Az eddig bemutatott zártkérdések ún. szelektív (vagy feleletválasztós) kérdések kategóriáját alkotják, ahol a válaszlehetőségek száma magas, minimum három. A dichotóm (vagy eldöntendő) kérdések esetén csak két válaszlehetőség van (pl. Használt-e már internetet? Igen/ Nem). Ebben az esetben felkínálhatunk ún. közbülső álláspontot (pl. „nincs véleményem” és a „nem válaszolt. (Boncz 2015, 41)

Egyválaszos kérdések esetén a felkínált válaszlehetőségek közül csak egy jelölhető meg. Ennek megfelelően, ha a válaszadó mégis több választ jelöl, akkor ez a kérdés nem értékelhető. Többválaszos kérdések esetében a felkínált lehetőségek közül többet is megjelölhet, sajátos változata a rangsorolható kérdés, melyben a válaszadónak a felkínált válaszlehetőségeket kell valamilyen szempont szerint rangsorolnia. (Bonczi 2015, 41)

A **nyitott kérdésre** a válaszadó saját szavaival válaszol. Olyan feltáró jellegű kérdések, amelyek teret engednek a válaszadónak, hogy megfogalmazza véleményét. A nyitott kérdések informatívak, nagyobb szabadságot adhatnak a véleményalkotásban. Előnye, hogy könnyű összeállítani, nincs befolyásolási lehetőség a válaszadásban, a kapott válaszok segítséget nyújthatnak zárt kérdések megfogalmazásához, nagyobb szabadság jellemzi, valamint mindenféle álláspont megismerhető a témában. (Bonczi 2015, 40) Nyitott kérdést akkor jobb használni, ha azt vizsgáljuk, hogy a válaszadó miért érez valamit, vagy miért hoz meg bizonyos döntéseket. Ha van mód rá, akkor az önkitalós kérdőíveknel a nyitott kérdéseket kerüljük. (Emry 2018, 10)

Hátránya, hogy több időt és erőfeszítést, magas fokú íráskészséget igényel a válaszadótól, nem teszi lehetővé nagyobb számú kérdés feltevését, a feldolgozás bonyolultabb és időigényesebb, a válaszok nehezen feldolgozhatók, nehezen számszerűsíthetők. Nyitott kérdést célszerű alkalmazni pl.: ha a válaszadó véleményére, gondolatára vagyunk kíváncsiak, nem akarjuk befolyásolni a válaszadót a felkínált válaszlehetőségekkel. Alkalmazható még konkretizáló, indoklaskérő, érveltető, ismeretellenőrző, javaslatot kérő kérdéseknél, továbbá ha nem tudjuk teljesíteni a teljesség és a kizárólagosság igényét. Gyakran szükséges zárt kérdések kiegészítésére (pl.: „egyéb”, „indokolja meg”, „például”). (Bonczi 2015, 41)

Nyitott és zárt kérdések mellett alkalmazhatunk **skálakérdéseket is**. Érzelmek, attitűdök, mérését, pozitív vagy negatív voltát számszerűsíthetjük ezzel az egyszerű, de szellemes módszerrel. Sokféle típusa létezik (ordinális skála, intervallum skála, arány skála, nominális skála). A leggyakoribb, hogy az iskolai osztályozás mintájára 1-es és 5-ös között osztályoztatjuk le a megkérdezettekkel a vizsgált jelenséget. (Emry 2018, 11) Ügyelni kell a skála szimmetriájára. A skálafokokatok száma ezért általában páratlan. Ha nincs közepe a skálának, akkor a válaszadónak dönteni kell, hogy pozitív vagy negatív hozzáállást kifejező választ adjon. Ez nehezíti a válaszadást. A választás annál nehezebb, minél nagyobb a skálafokokatok száma, ezért a gyakorlatban 7-8 fokozatnál többet ritkán használnak. (Emry 2018, 11)

A **Likert-skála** esetében egy állítással való egyetértés mértékét, vagy egy vélemény helyeslését kell a válaszadónak kifejeznie. A kérdőívszerkesztőnek csak az állítást kell meghatározni, maga a skála mindig ugyanaz:

- Teljes mértékben egyetértek
- Nagyrészt egyetértek
- Csak kismértékben értek egyet
- Közömbös számomra
- Nem túlságosan értek egyet
- Nagyrészt nem értek egyet
- Egyáltalán nem értek egyet (Emry 2018, 11)

A két véglet közötti folyamatosságot rendszerint egy hét szakaszból álló egyenes ábrázolja. Likert skálaállapotok és vélemények mérésére használható, amikor a válaszadóknak egy állítás kapcsán kell egyetértésük mértékét jelölniük. Ennek a mércének öt vagy hét fokozata van, és több különböző álláspontot tükröző állítás alkotja.

3.2. A monitoring során használt kérdőív bemutatása

A kérdőívezés során a projekt társadalmi hatást külön kérdőíven vizsgáltuk a mentorok és a mentoráltak körében. A programot ez a két csoport vitte végig, az ő együttműködésüknek hosszútávú közös munkájuknak az eredményeképpen rajzolódna ki a társadalmi hatások.

A mentori kérdőív két nagyobb egységre bontható. Az első egységben a mentorok általános szocio-demográfiai adatait mérjük fel néhány célzott kérdéssel. A születési évüktől a lakóhelyük település típusán át a főállású munkakörükig terjedően rajzolhatunk fel róluk egy általános képet. Emellett kíváncsiak vagyunk arra, hogy hány tanulót mentoráltak a „SULIPLUSSZ” programban és velük milyen főbb feladatokat végeztek, amelyek alapján végül eljutunk addig a kérdésig, hogy a tapasztalataik alapján vállalnák-e, hogy újra mentorok legyenek. A kérdőív második egységében a projekt társadalmi hatását mérő kérdések következnek. Ennek első részében azt vizsgáljuk, hogy milyen arányban van és miben változott a mentorok véleménye szerint a tanulók hozzáállása a program hatására. A viszonyulásokat felmérjük a tanuláshoz, a pályaorientációhoz, a jövőtervezéshez, az

egészségmegőrzéshez, a közösséghez és az ezekben felmerülő problémákhoz. Miután a mentor ötös skálán értékeli, hogy mennyiben változott a tanuló viszonya ezekhez a kérdésekhez, utána részleteiben is leírhatja, hogy mely területen miben változott ez meg. A második részében a mentorokat arról, kérdezzük, hogy ők maguk mennyiben és miben változtak, fejlődtek a program hatására. A fejlődési területek között az új tudások, módszerek, attitűdök elsajátításától az egymástól való tanulásig és kooperációs hatékonyságig szintén először ötös skálán a fejlődés mértékét, majd a saját szavakkal történő kifejtésben a fejlődés területeit vizsgáljuk. A mentori kérdőív utolsó kérdései pedig arra vonatkoznak, hogy a projekttevékenységek közül mit lenne érdemes tovább folytatni a mérésbe bevont mentorok szerint.

A második kérdőív a mentoráltak körében méri fel a „SULIPLUSZ” program társadalmi hatását. Ez a kérdőív három nagyobb tartalmi egységből áll és a projektben résztvevő mentoráltakra terjed ki. A kérdőív első egysége az általános kérdések felmérését tartalmazza. A születési évtől a lakóhely településtípusán át a mentorált oktatási típusát is megkérdezzük, majd a tanuláshoz is használható tömegkommunikációs eszközök és online felületek, valamint szabadidő tevékenységek felmérése következik. A kérdőív második egységébe az általános kompetenciafejlődést felmerő kérdések kerültek. Tíz képességterületen hat-hat rész-képesség körében kérdezzük rá arra, hogy a projekt hatására milyen mértékben fejlődött a mentorált. Ilyen képességterületek az önvezetés, alkalmazkodás, kommunikáció, problémamegoldás, együttműködés, társadalmi aktivitás, állampolgári kompetenciák, kezdeményező-készség, munkavégzés és megfigyelő készség. A kérdőív harmadik egységében társadalmi hatást mérő kérdések kerülnek sorra. Ennek keretében leírhatják a mentoráltak, hogy milyen arányban és miben változott a hozzáállásuk a projekt hatására a tanuláshoz, a pályaorientációhoz, a jövőtervezéshez, az egészségmegőrzéshez és a közösséghez. Végezetül a program leghasznosabb tevékenységeiről és jövőbeni fejlesztési lehetőségeiről is nyilatkozhatnak, majd megnevezhetik, hogy a projekt tevékenységei közül melyikben vennének részt szívesen a továbbiakban is.

4. A fókuszcsoportos interjú

A *fókuszcsoport* a piackutatás kvalitatív módszereként a motivációkutatás elméletéből, a tréningcsoport, illetve a pszichológiai terápia és tanácsadás gyakorlatából nőtte ki magát. A fókuszcsoport módszerét – amely a kvalitatív adatnyerés meghatározó lehetőségeként a piackutatásban született meg – az utóbbi tíz évben az antropológiában, a kommunikációkutatásban, a pedagógiában, a politikatudományban, a szociológiai kutatásokban és a pszichológiában mind nagyobb mértékben kezdték használni. (Lehota 2001, 31)

4.1. A fókuszcsoportos interjú módszertanának bemutatása

A fókuszcsoportos interjú a kvalitatív kutatások során az egyik leggyakrabban alkalmazott módszer. A fókuszcsoport – ha definiálnunk kellene – lényegében egy olyan kics csoportos találkozás, csoportos beszélgetés, kötetlen, félig-irányított beszélgetés, amelyet egy képzett csoportvezető, ún. moderátor irányít. A kutatás során nemcsak a “mit” és “hogyan” kérdésekre ad választ, hanem a “miért” kérdésekre is. Tehát ez által egy mélyebb betekintést nyerhetünk a kutatás alanyainak motivációiról, attitűdjeiről.

A fókuszcsoport révén nem egyszerűen csak „több szem többet lát” alapon leszünk tapasztaltabbak, a csoport összetétele révén meghatározott társadalmi csoportok néhány képviselőjével kerülhetünk interakcióba, és ütköztethetjük egymással véleményüket. (Letenyei 2006)

A fókuszcsoportban részt vevők száma 8–12 fő, ami jó átláthatóságot, irányíthatóságot és kezelhetőséget biztosít a moderátor számára. Napjainkban az 5–7 fős létszám gyakorlata is terjedőben van, ami még bensőségesebb, bizalmasabb és mélyebb megnyilvánulásnak ad teret. A fókuszcsoportos interjú során a kutató előre meghatározott szempontok alapján vezeti a beszélgetés fonalát, egy előre elkészített interjúvázlat alapján.

Shamdasani és Steward összefoglalása szerint a fókuszcsoportos vizsgálat használata elsősorban az alábbi esetekben javasolt:

1. Általános kép kialakulásához, háttérinformációk gyűjtésére.
2. Induló hipotézisek megfogalmazására.
3. Kreatív ötletek, új gondolatok születésének elősegítésére.
4. Valamilyen tervezet potenciális hibáinak kiszűrésére.
5. Vizsgálati kérdéssel (pl. termék, szolgáltatás) kapcsolatos asszociációk gyűjtésére.
6. A kutatás nyelvezetének feltárására.
7. Kvantitatív eredmények motivációinak kvalitatív ellenőrzésére. (Shamdasani – Steward 1990)

A fókuszcsoportok több fajtája jelenhet meg, számos szempont alapján kategorizálhatóak. A kvalitatív vizsgálat céljainak és formájának megfelelően az alábbi csoportokat különböztetjük meg: A csoport összetétele szerint két kategória különül el, ezek a homogén fókuszcsoport és a heterogén fókuszcsoport.

Három speciális eset különíthető el.

- A. Az első a hosszú fókuszcsoport. Ezen típus három és fél, négyórás csoport, aminek célja a kezdeti bemelegítő szakasz után a nagyobb feloldódás és megnyílás. Előnye ennek a típusnak, hogy ezáltal a probléma minden részlete minden oldalról jól kiaknázható.
- B. A második speciális típus a visszahívott fókuszcsoport. A visszahívott fókuszcsoport tagjai időszakonként ismételtén találkoznak. Ebben az esetben a moderátor a fókuszcsoporton túl azt is figyelemmel kíséri, hogy milyen hatások és változások érik időközben a csoporttagokat az egyes találkozások alkalmával vagy azon kívül, a mindennapi életben. Gyakran alkalmazzák marketing területen, ebben az esetben a végső cél a fogyasztó termékhez (vagy a reklámhoz) való viszonyának, alakulásának, esetleg elköteleződésének nyomon követése.
- C. A harmadik speciális típus a mini fókuszcsoport. Az elnevezés az időbeli rövidsége utal. Olyan helyzetekben használják, amikor egy szűk stratégiai elképzelés „tesztelése” a cél. (Lehota 2001, 42)

A fókuszcsoporthoz számos előnye és hátránya van. A módszer előnye, hogy a fókuszcsoporthoz egyedülálló a többi csoportmódszer között, mert nagyobb teret biztosít a csoporttagok közötti kölcsönös eszmecserének, véleményváltásnak (csoportinterakció). Ezáltal jobban szemlélteti, hogy a tagok nézetei, meggyőződései miért alakultak éppen ilyen formában. A fókuszcsoporthoz erőssége éppen abban rejlik, hogy *kihasználja a csoportban zajló folyamatokat, a fogyasztók egymás közötti kommunikációját.* (Lehota 2001, 32) Azért előnyös ennek a módszernek a használata, mert olyan véleményeket, attitűdöket tudhatunk meg általa, amelyeket interjúalanyaink a véleményütköztetések során spontán kinyilvánítanak, viszont egy kérdésre való válaszadás során nem mondanának el.

A fókuszcsoporthoz vizsgálat legnagyobb értéke az interakció. A vizsgálat során a kutató személyesen találkozik a vizsgált célcsoport tagjaival (ebben különbözik a kérdőíves felmérésektől), illetve a megkérdezett személyek is találkoznak, interakcióba léphetnek egymással (ebben különbözik a mélyinterjútól). (Letenyey 2006, 104)

A módszer hátrányai is kiemelendők a módszer sajátos jellege miatt. A fókuszcsoporthoz interjú összetett módszer, használata számos nehézséggel jár(hat) együtt. Ennél a módszernél a moderátornak *kiseb az ellenőrzési lehetősége* a csoportfolyamatok felett, mint az egyéni mélyinterjúban. Előfordulhat, hogy a csoportos kommunikáció és a nézeteltérésekből származó konfliktusok miatt nehezebben tartható kézben a folyamat. Nehézségként jelentkezik, hogy a kapott információ nem kvantitatív, és nem vonatkoztatható a vizsgált népesség egészére. A fókuszcsoporthozokban néha torzítások is előfordulnak, az adatok sokszor *nehezen értelmezhetők.* A csoport egy összetett társas környezet, s az adatokat ebben az összefüggésrendszerben kell értelmezni, minden változót ebben az élő szociális közegben kell figyelembe venni. (Lehota 2001, 34) Problémaként jelentkezik, hogy a csoportok *energetikai szintje*, hangulata nagyon *különböző* lehet. Az egyik csoport lassan folyó, nehezen közlő, a másik mozgalmas és energikus, ami komoly különbségeket jelenthet a fókuszcsoporthoz adatainak feldolgozásakor. Ezt a hátrányt úgy szokás elkerülni, hogy több csoportot vesznek be a kvalitatív vizsgálatba, amelyek kiegyensúlyozzák egymást. (Lehota 2001, 34) További probléma lehet, hogy *nehezen szervezhető*, mert előre megbeszélte pontos időre és helyre kell meghívni azt a 8–12 fogyasztót, akik a csoportot alkotják. Ezért sokszor a biztonság kedvéért néhány emberrel többet hívnak az egyes alkalmakra. (Lehota 2001, 34)

A fókuszcsoporthoz interjú vezetése *speciális képzettséget igényel.* A gyakorlott csoportvezető eszköztárában szerepel a csendekből való kimozdítás képessége, az alcsoportokra bomlásból eredő konfliktusoknak, a nehéz csoporttagoknak a kezelési technikái. A moderátornak jó arányérzéssel kell figyelemmel kísérnie azt is, hogy milyen mértékben mélyüljön el egy-egy

témában, s amikor a beszélgetés mellékvágányra csúszik, térjen vissza a „fókuszba”. (Lehota 2001, 34) A moderátor befolyásolhatja a résztvevőket: tudatosan vagy tudattalanul, verbálisan vagy nonverbálisan bátoríthat bizonyos válaszokat.

4.2. A monitoring során használt fókuszcsoportos interjú

A fókuszcsoportos interjúk célja a célcsoporttagok visszajelzéseinek gyűjtése, visszajelzések értékelése, mindezek tükrében a program korrekciója. A fókuszcsoportos interjúk elősegítik továbbá a program eddigi hatásainak mérését a célcsoport körében, hozzájárulnak az elégedettség felméréséhez és segítségével fejlesztési javaslatok és ötletek kérése valósulhat meg a programmal kapcsolatban a célcsoporttagoktól.

A fókuszcsoportos interjú kérdései a következők:

1. Miben változott a hozzáállások a tanulással kapcsolatos kérdésekhez a programnak köszönhetően?
2. Miben változott a hozzáállások a jövőtök tervezésében a programnak köszönhetően?
3. Miben változott a hozzáállások az egészségmegőrzések kapcsán a programnak köszönhetően?
4. Milyen területen érzed leginkább hasznosnak ezt a programot saját magadra nézve?
5. Mi az, ami kevésbé tetszett a program során, amit egy következő programnál érdemes lenne átgondolni, módosítani?
6. Milyen fejlesztési javaslatokat fogalmaznál meg a jövőre nézve egy ilyen, vagy ehhez hasonló program megvalósításához kapcsolódóan?
7. Mennyire segítette a program a résztvevők közösségé válását, közösségépítését?

A fókuszcsoportos interjú a monitoring és értékelés során célcsoportonként 60-90 perc időtartamban zajlik. Fontos, hogy olyan időpontban készítsük el, amikor az adott csoport

tagjainak legalább 80%-a jelen tud lenni, hogy valóban összeadott tudás jöjjön létre, amely során egymásra is reflektálnak. A fókuszcsoportos interjút a résztvevők hozzájárulásával diktafonra rögzítjük a könnyebb és hatékonyabb feldolgozás érdekében. A fókuszcsoportos beszélgetést vezetheti a csoport számára már ismert személy (foglalkozásvezető, projektben dolgozó szakmai munkatárs stb.), de külső kutató is. A fókuszcsoportos beszélgetés eredményei alapján tovább fejleszthető a program, így erősíthető a pilotprojekt jellege.

Felhasznált irodalom

1. Babbie, Earl (2008): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Budapest, Balassi Kiadó
2. Boncz Imre (2015): Kutatásmódszertani alapismeretek. Pécs. Elérhető: https://www.etk.pte.hu/protected/OktatasiAnyagok/%21Palyazati/sport/Kutatasmodszer_tan_e.pdf. Letöltés dátuma: 2019. 05. 10.
3. Emri Zsuzsanna (2018): Kérdőív-tervezés szabályai. Elérhető: http://zsuzsanna.emri.uni-eger.hu/public/uploads/kerdoiv-elmelet_589a036cf0522.pdf. Letöltés dátuma: 2019. 05. 04.
4. Eötvös József Református Oktatási Központ (2019): „SULIPLUSZ” Társadalmi innováció. Szakmai pályázati program. Heves, Eötvös József Református Oktatási Központ
5. European Commission (2014): Proposed approaches to Social Impact Measurement in European Commission legislation and in practice relating to: EuSEFs and the EaSi. GECES Sub-group on Impact Measurement. Adopted by the GECES. June 2014. Elérhető: http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/docs/expert-group/social_impact/140605-sub-group-report_en.pdf. Letöltés dátuma: 2019. 04. 09.
6. J. Gertler, P. – Martinez, S. – Premand, P. – B. Rawlings, L. – M. J. Vermeersch, C. (2011): Impact Evaluation in Practice. The World Bank. Elérhető: http://siteresources.worldbank.org/EXTHDOFFICE/Resources/5485726-1295455628620/Impact_Evaluation_in_Practice.pdf. Letöltés dátuma: 2019. 04. 15.
7. Kovács Renáta (2019): „Suliplussz” program. Online tananyag részlet a program moodle alapú online tananyagbankjából. Elérhető: Eötvös József Református Oktatási Központ
8. Lehota József (2001): Marketingkutatás az agrárgazdaságban. Elérhető: <https://www.tankonyvtar.hu/tartalom/tkt/marketingkutatatas>. Letöltés dátuma: 2019. 04. 30.
9. Letenyei László (2006): Településkutatás I-II. Módszertani kézikönyv és szöveggyűjtemény. TeTT könyvek, Budapest, 2004, 2006, 2008. Elérhető:

<http://tettconsult.eu/books/TelkutHTM/konyvpdf/4fokusz.pdf>. Letöltés dátuma: 2019. 05. 04.

10. Lévai Gábor (2019): Társadalmi hatásmérés. Elérhető: <http://civilsupport.hu/tarsadalmi-hatasmeres-civil-nonprofit-szervezetnek/>. Letöltés dátuma: 2019.04. 27.
11. Matolcsi Zsuzsa (2014): Amit mérünk, az javulni fog! Vagy nem ..... Elérhető: <https://demoblog.hu/demo-blog/amit-merunk-az-javulni-fog-vagy-nem-hatasmeres-a-demoban-es-azon-kivul/>. Letöltés dátuma: 2019. 04. 27.
12. Sági Matild – Széll Krisztián (2015): Hatásvizsgálatok alapszintű kézikönyve. Módszertani segédkönyv oktatásfejlesztők számára. Budapest, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. Elérhető: http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/1406447_hatasvizsgalatok_alapszintu_kezikonyve_beliv.pdf. Letöltés dátuma: 2019. 04.27.
13. Shamdasani, Prem N.– David W. Steward (1990): Focus Groups. [Theory and Practice. Applied Social Research Methods Series, 20.] Newbury Park, SAGE

Mellékletek

1. melléklet: Mentorokkal készített monitoring kérdőív

„SULIPLUSSZ”

TÁRSADALMI HATÁSMÉRŐ KÉRDŐÍV A MENTOROK KÖRÉBEN

Kedves Mentorok!

Az Eötvös József Református Oktatási Központ pilot projektet valósít meg „*SULIPLUSSZ*” címmel. Ennek részeként kérdőíves felmérést végzünk az együttműködő iskolákban a projekt társadalmi hatásainak felmérése céljából. Kérjük, hogy a kérdőívet őszintén töltsse ki. Vállaljuk, hogy a kérdőíveket bizalmasan kezeljük, amelyet a névtelenség is jelez.

Köszönjük az együttműködést!

I. ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEK

(Kérjük, az alábbi kérdések esetében húzza alá az Önre jellemző válaszokat, töltsse ki az üres rovatokat!)

1. Születési év: _____

2. Az állandó lakóhelye településtípusa:

1. főváros
2. megyeszékhely, megyei jogú város
3. város
4. község, falu
5. tanya

3. Az életvitelszerű lakóhelye településtípusa (ahol munkája alatt általában tartózkodik):

1. főváros
2. megyeszékhely, megyei jogú város
3. város
4. község, falu
5. tanya

4. Mentori feladatain túl mi a főállású munkaköre?

1. pedagógus

2. egyéb, éspedig: _____

5. Amennyiben pedagógus, milyen oktatási szinten oktat jelenleg?

1. általános iskolai
2. szakiskolai
3. szakközépiskolai
4. gimnáziumi
5. felsőoktatási szakképesítés
6. BA/MA képzés

6. Amennyiben pedagógus, hány éve oktat? _____

7. Hány tanulót mentorált a „SULIPLUSSZ” programban? _____ fő

8. A vállalt tanulók száma...

- a. sok volt egy mentorra.
- b. megfelelő számú volt egy mentorra.
- c. nem volt sok, akár több tanulót is tudna vállalni egy mentor.

9. Mi volt a mentori munkájának a legmeghatározóbb része?

- a. tantárgyi támogatás
- b. tanulásmódszertani támogatás
- c. közösségbe bekapcsolás
- d. útmutatás a pályatervezésben
- e. útmutatás a jövőtervezésben
- f. útmutatás az egészségtudatos életmódban
- g. lelki, érzelmi támogatás
- h. egyéb, éspedig: _____

10. Vállalna-e a program folytatásában vagy új mentori programban mentori feladatot?

- a. igen
- b. nem

II. TÁRSADALMI HATÁST MÉRŐ KÉRDÉSEK

1. Kérjük, hogy becsülje meg, hogy véleménye szerint milyen arányban változott a tanulók hozzáállása ötös skálán az alábbiakhoz a projekt hatására! Jelölje x jellel a megfelelő értéket!

(Az 1 érték az egyáltalán nem változott meg, az 5 érték a jelentősen megváltozott.)

	Viszonyulások	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
1.	Tanuláshoz való viszony					
2.	Lemorzsolódás (csökkenés)					
3.	Igazolatlan órák (csökkenés)					
4.	Pályaorientációhoz való viszony					
5.	Jövőtervezéshez való viszony					
6.	Egészségmegőrzéshez való viszony					
7.	Közösséghez való viszony					
8.	Hátrányos helyzetű tanulók elfogadása a közösségben					
9.	Családon belüli erőszak felfedése					
10	Függőségek (dohányzás, alkohol, drog, szerencsejáték) felismerése a tanulók között					

2. Miben változott a hozzáállása a tanulóknak a tanulással kapcsolatos kérdések (benne a lemorzsolódás és igazolatlan órák csökkenése) terén a programnak köszönhetően?

---

3. Miben változott a hozzáállása a tanulóknak a pályaorientáció, továbbtanulás kapcsán a programnak köszönhetően?

---

4. Miben változott a hozzáállása a tanulóknak a jövőjük tervezésében a programnak köszönhetően?

---

5. Miben változott a hozzáállása a tanulóknak az egészségmegőrzésük kapcsán a programnak köszönhetően?

---

6. Miben változott a hozzáállása a tanulóknak a közösségükhöz (benne a hátrányos helyzetű társaikhoz) a programnak köszönhetően?

---

7. Miben lettek bizalmasabbak, nyitottabbak a mentoráltak (pl. családon belüli erőszak, függőségek, egyéb problémák felfedése terén) a mentorokkal a programnak köszönhetően?

---

8. Véleménye szerint a szülők miben érzékelik a program hatását a gyermekeiknél?

---

9. Milyen területen érzi leginkább hasznosnak ezt a programot a programban részt vevő tanulókra nézve?

---

10. Mennyiben változott, fejlődött mentorként az alábbi területekkel kapcsolatosan?

(Az 1 érték az egyáltalán nem változott meg, az 5 érték a jelentősen megváltozott.)

	Fejlődési terület	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
1.	Tudások, ismeretek					
2.	Módszerek					
3.	Attitűdök (tanulókhoz és fejlesztésükhöz való viszony)					
4.	Moodle tananyag hasznossága					
5.	Tudásmegosztás, egymástól tanulás					
6.	Mentorok, pedagógusok egymás közötti kommunikációja					
7.	Mentor – mentorált kapcsolata					
8.	Szülőkkel való kapcsolat					
9.	Intézményvezetéssel való kapcsolat					
10.	Más szakmaterületekkel (pl. közművelődés, szociális stb.) való együttműködés					

11. Milyen területen érzi leginkább hasznosnak ezt a programot saját magára, mint mentorra nézve?

---

12. Mi az, ami kevésbé tetszett Önnek a program során, amit egy következő programnál érdemes lenne átgondolni, módosítani?

---

13. Milyen fejlesztési javaslatokat fogalmazna meg a jövőre nézve egy ilyen, vagy ehhez hasonló program megvalósításához kapcsolódóan?

---

14. Mennyire segítette a program a résztvevők közösségé válását, közösségépítését?

---

15. A projekt tevékenységei közül melyek azok, amelyeket érdemes lenne folytatni a továbbiakban is? Többet is jelölhet!

- időközi mérés, köztes értékelés a mentorral
- egyéni fejlesztési terv készítése személyreszabottan
- mentorálás, személyes konzultáció
- pályorientációs tréning
- tanulásmódszertani tréning
- kirándulás, tanulmányút
- tanulási workshop
- csoportban dolgozni kooperációs tréning
- egészségmegőrző rendezvény
- sportágválasztó program
- tantárgyi foglalkozás

16. Van-e egyéb közlendője, javaslata a programmal kapcsolatosan?

---

2. melléklet: Mentoráltakkal készített monitoring kérdőív

„SULIPLUSZ”

TÁRSADALMI HATÁSMÉRŐ KÉRDŐÍV A DIÁKOK KÖRÉBEN

Kedves Diákok!

Az Eötvös József Református Oktatási Központ pilot projektet valósít meg „SULIPLUSZ” címmel. Ennek részeként kérdőíves felmérést végzünk az együttműködő iskolákban a projekt társadalmi hatásainak felmérése céljából. Kérjük, hogy a kérdőívet őszintén töltsd ki. Vállaljuk, hogy a kérdőíveket bizalmasan kezeljük.

Köszönjük az együttműködést!

I. ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEK

(Kérjük, az alábbi kérdések esetében húzd alá a Rád jellemző válaszokat, töltsd ki az üres rovatokat!)

1. Születési év:.....

2. Az állandó lakóhelyed településtípusa:

- 6. főváros
- 7. megyeszékhely, megyei jogú város
- 8. város
- 9. község, falu
- 10. egyéb (például külföld): .....

3. Az életvitelszerű lakóhelyed településtípusa (ahol tanulmányaid alatt általában tartózkodsz):

- 6. főváros
- 7. megyeszékhely, megyei jogú város
- 8. város
- 9. község, falu
- 10. egyéb (például külföld): .....

4. Milyen oktatásban veszel részt jelenleg?

7. általános iskolai
8. szakiskolai
9. szakközépiskolai
10. gimnáziumi
11. felsőoktatási szakképesítés
12. BA/MA képzés

5. Van-e ...? (minden sor kitöltendő)

	Eszköz megnevezése	Igen	Nem
1.	a lakásokban televízió	..... éves koromtól	
2.	a saját szobádban televízió	..... éves koromtól	
3.	saját mobiltelefonod/okostelefonod	..... éves koromtól	
4.	a lakásokban asztali számítógép	..... éves koromtól	
5.	saját használatú asztali számítógéped	..... éves koromtól	
6.	saját laptopod, notebook-od	..... éves koromtól	
7.	saját tableted, táblagéped	..... éves koromtól	
8.	saját játékkonzolod	..... éves koromtól	
9.	saját okosórád, aktivitásmérőd	..... éves koromtól	
10.	mobiltelefonon/okostelefonon internet előfizetés	..... éves koromtól	
11.	lakásban internet előfizetés	..... éves koromtól	
12.	egyéb okos eszközöd, és pedig:	..... éves koromtól	

6. Rendelkezel-e saját...? (több válasz is megjelölhető)

	Online felület megnevezése	Igen	Nem
1.	e-mail címmel	..... éves koromtól	
2.	honlappal	..... éves koromtól	
3.	közösségi (pl.: Facebook, Instagram) oldallal	..... éves koromtól	
4.	üzenetküldő applikációs belépéssel (pl. Messenger, Viber, WhatsApp stb.)	..... éves koromtól	
5.	rendszeresen írott bloggal	..... éves koromtól	

7. Milyen gyakran végzed a következő tevékenységeket?

	Tevékenységek	<i>Szinte minden nap</i>	<i>Heti egyszer-kétszer</i>	<i>Havi egyszer-kétszer</i>	<i>Ritkábban</i>	<i>Soha</i>
1.	Tanulmányi feladataimmal foglalkozom (tanórán kívül)	4	3	2	1	0
2.	Olvasok nyomtatott vagy elektronikus könyvet/újságot	4	3	2	1	0
3.	Zenét hallgatok	4	3	2	1	0
4.	TV-t nézek (TV készüléken vagy online)	4	3	2	1	0
5.	Számítógépezem (információ, kapcsolat, játék, film)	4	3	2	1	0
6.	Moziba megyek	4	3	2	1	0
7.	Színházba megyek	4	3	2	1	0
8.	Múzeumba, kiállításra megyek	4	3	2	1	0
9.	Művészeti tevékenységet végzek	4	3	2	1	0
10.	Barátaimmal táncolni, szórakozni járok	4	3	2	1	0
11.	Sportolok	4	3	2	1	0

12.	Családi, háztartási munkát végzek	4	3	2	1	0
13.	Jövedelemszerző munkát végzek	4	3	2	1	0
14.	Hobbimmal foglalkozok egyénileg	4	3	2	1	0
15.	Hobbimmal foglalkozok közösségben	4	3	2	1	0
16.	Önkéntes munkát végzek	4	3	2	1	0

II. ÁLTALÁNOS KOMPETENCIAFEJLŐDÉST MÉRŐ KÉRDÉSEK

Minden egyes képességterületen 6 kérdésre kell válaszolnod és minden egyes kérdésre 1-től 5-ig terjedő skála segítségével válaszolhatsz, jelöld X jellel a választásodat. A fejlődést a projekt hatására vonatkozóan kell értelmezni.

5 – önmagamhoz és/vagy társaimhoz képest sokat fejlődtem ezen a területen

4 – önmagamhoz és/vagy társaimhoz képest jól fejlődtem ezen a területen

3 – önmagamhoz és/vagy társaimhoz képest átlagosan fejlődtem ezen a területen

2 – önmagamhoz és/vagy társaimhoz képest kevésbé fejlődtem ezen a területen

1 - önmagamhoz és/vagy társaimhoz képest nem fejlődtem ezen a területen

	1. Önvezetési, önfejlesztési képesség	1	2	3	4	5
1.	Reális célokat tűzök ki magam elé, amelyeket próbálok elérni.					
2.	Fontos számomra, hogy kis lépésekben, de folyamatosan közelítsek céljaim felé.					
3.	Szeretem a kihívásokat, amikor újra és újra bizonyíthatok.					
4.	Elfogadom a kudarcaimat és tanulok belőlük.					
5.	Tudatosan irányítom saját fejlődésem folyamatát.					
6.	Szeretek folyamatosan megújulni, tanulni					

	2. Alkalmazkodási képesség	1	2	3	4	5
1.	Kölcsönösen támogató kapcsolatokat alakítok ki és tartok fent.					
2.	Elnézést kérek, ha valamit rosszul csináltam.					
3.	Mások szerint jó hallgató vagyok, jól tudok figyelni.					
4.	Megmondom, ha valami kiborít vagy dühít, de nem vádaskodom.					
5.	Megbízhatónak tartanak és gyakran kikérik a véleményem.					
6.	Össze tudom hangolni saját elképzeléseimet a közösség céljaival.					

	3. Kommunikációs képesség	1	2	3	4	5
1.	Szeretek vitában részt venni, érvelni.					
2.	Magabiztos vagyok, amikor mások előtt kell beszélni.					
3.	A mondanivalómat általában érthető módon ki tudom fejezni.					
4.	Szívesen fejtem ki gondolataimat szóban vagy írásban.					
5.	Jól tudok kérdezni, hozzászólni beszélgetésekhez.					
6.	Szeretem, ha másoknak el kell magyaráznom valamit.					

	4. Problémamegoldó képesség	1	2	3	4	5
1.	A helyes döntés érdekében szeretem végiggondolni a dolgokat.					
2.	Szerintem a problémák jó alkalmat jelentenek a tanulásra és a személyes fejlődésre.					
3.	Szeretem, amikor kis csoportban, közösen dolgozunk egy probléma megoldásán.					
4.	Szívesen oldok meg gyakorlati problémákat.					
5.	Hamar felismerem, hogy milyen módszerrel oldható meg egy probléma.					
6.	Szeretek azon gondolkodni, hogyan lehetne legegyszerűbb módon kezelni egy helyzetet, problémát.					

5. Együttműködési képesség		1	2	3	4	5
1.	Könnyen kezdeményezek beszélgetést másokkal.					
2.	Ha valaki bosszant, meg tudom őrizni a nyugalmamat.					
3.	Ha észrevételem van a csoportmunka során, azt megosztom a többiekkel.					
4.	A csoportlégkörhöz általában pozitívan járulok hozzá.					
5.	Ha csoportban dolgozom, elkötelezett vagyok a csoporttal szemben.					
6.	Csapatmunkában könnyen jutok konszenzusra a többi csapattaggal.					

6. Társadalmi aktivitás képessége		1	2	3	4	5
1.	Szeretek előbb gondolkodni, azután cselekedni.					
2.	Szívesen veszem fel a kapcsolatot általam még nem ismert személyekkel.					
3.	Könnyen kapcsolatba lépek másokkal.					
4.	Szívesen vállalom önkéntes feladatot.					
5.	Szeretek tevékenyen szerepet vállalni a közösségekben.					
6.	Érzékeny vagyok a társamnak vagy a közösségemnek a problémájára.					

7. Állampolgári kompetenciák		1	2	3	4	5
1.	Vállalom a felelősséget a tetteimért.					
2.	Más személyek érzéseit, véleményét tiszteletben tartom.					
3.	Ismerem a jogaimat az iskolában, a családban és az egyéb közösségekben.					
4.	Képes vagyok önállóan döntéseket hozni.					
5.	Akkor, ha valaki kérdéssel fordul hozzám, világosan, pontos információt nyújtok neki.					
6.	A társadalom által elfogadott viselkedési formákat követem.					

	8. Kezdeményező-készség és kreativitás képessége	1	2	3	4	5
1.	A problémák megoldásai a legváratlanabb pillanatokban is eszembe juthatnak.					
2.	Örömmel teszek lépéseket új ötleteim megvalósításához.					
3.	Megvannak a magam módszerei arra, hogyan jussak tovább, ha elakadok egy eredetiséget kívánó feladatban.					
4.	Töreksem a változásra, nyitott vagyok az új elképzelések iránt.					
5.	Gondolkodásom előremutató, szívesen oldok meg új helyzeteket.					
6.	Szívesen vállalok kockázatot új célok elérése érdekében.					

	9. Munkavégzéshez szükséges képesség	1	2	3	4	5
1.	Konkrét céljaim vannak és folyamatosan dolgozom ezek elérésén.					
2.	Ha végzek valamilyen tevékenységet, minden energiámat arra fordítom, hogy minél jobban teljesítsek.					
3.	Azért, hogy tanuljak tőlük, kész vagyok olyan emberekkel is együtt lenni, akiket nem különösebben kedvelek.					
4.	Ritkán halogatom feladatok elvégzését, hamar belekezek a végrehajtásukba.					
5.	Ragaszkodom hozzá, hogy ha lehet, mérlegelhessem a különböző nézőpontokat és az alternatív megoldásokat.					
6.	Szeretem átgondolni, milyen alternatív megoldások lehetségesek egy-egy probléma megoldása során.					

	10. Megfigyelőkészség	1	2	3	4	5
1.	Az apró részletek is megragadják a figyelmemet.					
2.	Képes vagyok felmérni azt, hogy amit teszek, abból mi működik és mi nem.					
3.	A környezetből érkező információkat hatékonyan be tudom fogadni.					
4.	Környezetemet mindig alaposan megfigyelem.					
5.	Nagyon jól tudok összpontosítani apró jelek megfigyelésére is.					
6.	Könnyen olvasok nonverbális jelekből (arc- és testbeszéd).					

III. TÁRSADALMI HATÁST MÉRŐ KÉRDÉSEK

1. Becsüld meg, hogy véleményed szerint milyen arányban változott a hozzáállásod ötös skálán az alábbiakhoz a projekt hatására! Jelöld x jellel a megfelelő értéket!

(Az 5 érték jelentősen megváltozott, az 1 érték az egyáltalán nem változott meg.)

	Tevékenységek	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
1.	Tanuláshoz való viszony					
2.	Pályaorientációhoz való viszony					
3.	Jövőtervezéshez való viszony					
4.	Egészségmegőrzéshez való viszony					
5.	Közösséghez való viszony					

2. Miben változott a hozzáállásod a tanulással kapcsolatos kérdésekhez a programnak köszönhetően?

---

3. Miben változott a hozzáállásod a pályaorientációd, továbbtanulásod kapcsán a programnak köszönhetően?

---

4. Miben változott a hozzáállásod a jövőd tervezésében a programnak köszönhetően?

---

5. Miben változott a hozzáállásod az egészségmegőrzésed kapcsán a programnak köszönhetően?

---

6. Miben változott a hozzáállásod a közösségedhez a programnak köszönhetően?

---

7. Milyen területen érzed leginkább hasznosnak ezt a programot saját magadra nézve?

---

8. Mi az, ami kevésbé tetszett a program során, amit egy következő programnál érdemes lenne átgondolni, módosítani?

---

9. Milyen fejlesztési javaslatokat fogalmaznál meg a jövőre nézve egy ilyen, vagy ehhez hasonló program megvalósításához kapcsolódóan?

---

10. Mennyire segítette a program a résztvevők közösségé válását, közösségépítését?

---

11. A projekt tevékenységei közül melyek azok, amelyeket szívesen igénybe vennél a továbbiakban is? Többet is jelölhetsz!

- időközi mérés, köztes értékelés a mentorral
- egyéni fejlesztési terv személyreszabottan
- mentorálás, személyes konzultáció
- pályaorientációs tréning
- tanulásmódszertani tréning
- kirándulás, tanulmányút
- tanulási workshop
- csoportban dolgozni kooperációs tréning
- egészségmegőrző rendezvény
- sportágválasztó program
- tantárgyi foglalkozás

12. Amennyiben tantárgyi foglalkozást igényelnél, mely tantárgyakból?

---

13. Van-e egyéb közlendőd, javaslatod a programmal kapcsolatosan?

---

3. melléklet: Mentoráltakkal készített fókuszcsoportos interjú kérdései

A fókuszcsoportos interjú kérdései:

1. Miben változott a hozzáállásotok a tanulással kapcsolatos kérdésekhez a programnak köszönhetően?
2. Miben változott a hozzáállásotok a jövőtök tervezésében a programnak köszönhetően?
3. Miben változott a hozzáállásotok az egészségmegőrzések kapcsán a programnak köszönhetően?
4. Milyen területen érzed leginkább hasznosnak ezt a programot saját magadra nézve?
5. Mi az, ami kevésbé tetszett a program során, amit egy következő programnál érdemes lenne átgondolni, módosítani?
6. Milyen fejlesztési javaslatokat fogalmaznál meg a jövőre nézve egy ilyen, vagy ehhez hasonló program megvalósításához kapcsolódóan?
7. Mennyire segítette a program a résztvevők közösségé válását, közösségépítését?